

נתקבלו במערכת

שיר השירים עם פירוש רש"י, וביאורים מחכמי ווילנא בימי הגר"א: שיר חדש, ועבודת הגרשוני. ערך והתקין יעקב קאפל רייניץ. ירושלים,

פלדהיים, תשע"א. קכז עמ'. (02-6513947)

הרב רייניץ, תושב נוה-דניאל שבגוש עציון, תלמיד חכם, מוותיקי הכותבים ב'המעין' וסופר ומהדיר פורה, הוציא לאור מחדש ביהשאר את הספר המיוחד 'רביד הזהב' על התורה לראב"ד וילנא ר' דב בן טרייוויש (החל להדירו גיסו הרב לפקוביץ זצ"ל). בשנת תשכ"ט הדפיס גם את פירושו של בעל 'רביד הזהב' על שיר השירים שנקרא 'שיר חדש', ובמשך השנים הצטברו אצלו הערות ותיקונים רבים על ספר זה. עתה יצא לאור הפירוש מחדש עם הוספות רבות, ועמו פירוש נוסף על שיה"ש - 'עבודת הגרשוני' לאחינו של הגר"א, רבי גרשון בן רבי אברהם אחי הגר"א. ה'נמשל' של שיר השירים לפי האחרון הוא ההיסטוריה הרוחנית של עם ישראל, וכך השומרים שהיכו ופצעו את השולמית (פרק ה פס' ז) הם לדעתו שרי הגויים שבאו לירושלים כדי לקבל שפע מאת ה', ובאותה הזדמנות הכו את יאשיהו ופצעו את צדקיהו, עיי"ש; לפי 'שיר חדש' השומרים הם דווקא תלמידי החכמים, 'נטורי קרתא', שהכו את השולמית במוסר פיהם, הודיעו לה שאין לה תקנה אלא בתשובה וכו' וכו'. לפני כן, בהסבר הפסוק 'השמיעני את קולך' וכו' (ב, יד), כותב בעל 'עבודת הגרשוני' שהקב"ה יקבל את תפילותינו אפילו הן באות מתוך הצרות, ומוסיף: 'וכן אם ירצה ה' לעתיד במהרה בימינו יעמיד עלינו מלך כהמן, וגזירותיו כהמן, ויחזירנו למוטב בעל כורחנו'. ולא יכול היה הרב רייניץ ניצול השואה (בימים אלו יצאה לאור חוברת עם קינותיו ושיריו בשם 'קנים וְהִגְהָה וְהִל') להתאפק, והוסיף בהערה: "ניבא ולא ידע מה ניבא, כי אכן עמד עלינו 'מלך' ימ"ש בימי הגזרות הנוראות בשנות ת"ש-תש"ה, ובניגוד להמן שבטלו גזרותיו להשמיד ולהרוג - הרי עלה ביד השטן שלנו להשמיד שלישי מעמנו, הי"ד"..."

פירוש קדמון על ספר יסוד מורא: ביאור יסוד מורא' לר' מרדכי בן אליעזר כומטינו. יוצא לאור על פי כתבי-יד בלוויית מבוא והערות, מאת דב

שוורץ. רמת גן, בר אילן, תש"ע. 214 עמ'. (03-5318575)

מלכות ביזנטיון, רומא המזרחית, גבלה בצפונה בארצות הסלאביות, במזרח בעמים המוסלמיים ובמערב באיטליה. הידע על היהודים בביזנטיון קטן יחסית, והשפעתם על יהדות אירופה היתה מצומצמת. חכמיה עסקו רובם בפילוסופיה ובהיגיון ובקבלה ובמדעים, ורק מעטים מהם הפכו לגדולי תורה. גם אליהם הגיע שמעו של החכם הגדול רבי אברהם אבן עזרא שחי בשלהי 'תור הזהב' בספרד, איש האשכולות ואיש החידות, והם עסקו רבות בכתביו. אחד מחכמי ביזנטיון מעט לפני שנפלה בידי המוסלמים היה ר' מרדכי בן אליעזר כומטינו, שחי באסיה הקטנה במאה הט"ו (נפטר בשנת רמ"ב [1482]). הוא היה חכם רב-תחומי, אך בעיקר נודע כאסטרוולוג. הוא הותיר אחריו כתבים רבים, שהחשוב שבהם הוא פירושו על הספר 'יסוד מורא' של ראב"ע, ספר שעוסק בהבנת המצוות כמפתח ליסודות האמונה ולמהות התורה, וכן במנין המצוות ובטעמי המצוות תוך עיון נמרץ בפשטי המקראות ועוד ועוד. כדרכם של ספרי ראב"ע זהו ספר קשה, מלא ברמזים ובלשוניות

נופלים על-לשונו ובמאמרים מעטים שמחזיקים תוכן מרובה, והפירוש של ר' מרדכי כומטינו משתדל על פי דרכו לבאר ולפרש ולפתוח את דלתותיו של ספר זה למעיני. פרופ' שוורץ בחריצותו ההדיר את הספר על פי כמה כתבי יד שנתרו, הסביר בקיצור את הדורש הסבר, הקדים מבוא וצירף נספחים, כאשר הוא מסתמך על המהדורה המדעית של ספר 'יסוד מורא' שההדירו פרופ' אוריאל סימון וד"ר יוסף כהן המנוח.

ליקוטי אליעזר. אליעזר יהודה בראדט. ירושלים, תש"ע. קיח עמ'.

(eliezerbrodt@gmail.com)

חוברת ובה ארבעה מאמרים מאת אחד החוקרים התורניים החשובים היום, הרב בראדט מביתר עילית. המחבר מפרסם מדי פעם מאמרים תורניים-מחקריים בנושאים שונים, ומדהימה כמות הידע הטמונה בקרבו הבאה לידי ביטוי פעם אחר פעם. כאן עוסק הרב בראדט באריכות ב'ספר הפעולות' מאת ר' חיים ויטאל תלמיד האר"י שיצא לאור מכת"י לפני שנים ספורות, ובו עצות וסגולות ודרכי שימוש ב'קבלה מעשית' להשגת תוצאות מסוימות בנושאים מסוימים. הוא מביא מקורות ומקבילות לעשרות עצות כאלו המופיעות ב'ספר הפעולות', כמו למשל שם קדוש מיוחד המסוגל לגרום ל'השבעת קולמוס' - כתיבה אוטומטית במהירות מסחררת; הרב בראדט בבקיאותו המופלגת מביא מקורות רבים בספרות חז"ל והקדמונים ובמאמרי מחקר מוגוונים לתופעה זו, ומוצא בין אלו שלפי המסופר 'השביעו את קולמוס' את משה רבנו, ר' יעקב ממרוויש בעל שו"ת מן השמים, רבי משה קורדובירו (הרמ"ק), המקובל הידוע רבי שמעון לביא, הש"ד, הרמח"ל, החיד"א, רבי דוד לוריא מביחוב (הרד"ל) ורבי שלמה עליאשוב בעל ה'לשם', סבו של הגר"ש אלישיב יאריך ה' שנותיו. באותה רמה של ידע ובקיאות הוא עוסק במקורות לאמירת 'לדוד ה' אורי וישעי' בחודש אלול, בשאלה מתי פסקה טהרת אפר פרה אדומה ובמנהג אכילת (או אי-אכילת) בשר בראש השנה, כאשר בכל עמוד ולעיתים בכל הערה מובאות הפניות למחקרים וביירוים בענין ומענין-לענין. בראש הקונטרס מודה המחבר לרבותיו בשיבות בהן למד, ואחריהם לקבוצה של חברים, רבים מהם חוקרים תורניים מעולם הישיבות ומעולם האקדמיה, כמה מהם ידועי שם ואחרים פחות, שאיש לרעהו יעזורו במחקריהם התורניים; הוא מוסיף ברכת הודאה למנהלי אתר האינטרנט 'ספרים בלוג' בו מתפרסמים מחקרים מן השורה הראשונה (בדרך כלל באנגלית) בנושאים תורניים שונים, וכן לעובדי הספרייה הלאומית בירושלים ולראשי אתר הספרים התורניים הענק (והחינמי) 'היברובוקס', שבלעדיהם לא קיים מחקר תורני ראוי לשמו בדורנו.

זקנים לנביאים. דרשות חז"ל על פסוקים בספרי יחזקאל, ישעיה ותרי עשר,

מתוך תלמוד בבלי וירושלמי, עם ליקוטים והערות. שלמה הלוי במברגר.

ירושלים, תשע"א. קצא עמ'. (02-5821261)

עוד כרך בסדרה שלמה ובה דרשות חז"ל על פסוקי נביאים וכתובים לפי הסדר (כמעשה ספר 'תורה תמימה' על התורה), עם לקט הערות וביאורים מתוך מפרשי הבבלי והירושלמי, וגם מעט מאת המלקט עצמו. כמה וכמה כרכים כבר יצאו מחיבור זה, ועשויה להיות בהם תועלת רבה ללומדי המקרא. ייש"כ של המהדיר על המלאכה הזו שנטל על עצמו, שיש בה גם הרבה חכמה.

ספר רץ כצבי. שבת, בירורי הלכה. מאת צבי רייזמן. לוס אנג'לס, תשע"ב.

תקמו עמ'. (z-ryzman@aibeauty.com)

זהו הכרך השמיני בסדרת הספרים 'רץ כצבי' שכתב וערך הרב צבי רייזמן, בן-תורה ואיש-עסקים, שגם השנים הרבות שעברו מאז שחבש את ספסל הלימודים בישיבת 'חברון' בירושלים ובישיבות נוספות לא עמעמו את רתיחת התורה שבקרבו. ספר זה הורתו בשיעורים שבועיים קבועים שמעביר המחבר בביתו לחברים מקשיבים, והוא מצטרף לפעולותיו הרבות בהפצת תורה גם באמצעים אחרים - תוכנית 'עולמות', המיועדת לסייע בהעברת שיעורים קבועים בקבוצות-לימוד מתוך דפי מקורות בענייני הלכה ומנהג שונים, שמקיפה היום מאות קבוצות ואלפי לומדים ברחבי העולם כולו, בין השאר בעזרת האתר האינטרנטי שהוקדש לכך; והמפעל השני הידוע יותר - מאגר הענק 'היברובוקס' הנ"ל, שבו עשרות אלפי ספרים תורניים, רבים מהם נדירים ביותר, העומדים חנים אין כסף לרשות הציבור בכל שעות היממה ומכל מקום בעולם. מתברר שכמאה אלף [!] דפים של ספרים תורניים מוקדים מדי יום מהאתר הזה למחשביהם של לומדי התורה ברחבי תבל, ואין לך הפצת תורה גדולה מזו. אך נחזור לספר עצמו - נאספו בו עשרות בירורים הלכתיים בענייני שבת בכ"ח פרקים, חלקם בנושאים אקטואליים ביותר, כמו למשל האם ואיך אפשר להשאיר אתר אינטרנט פתוח בשבת, כאשר השאלות נובעות מצד איסור שביתת כלים, הנאה ממעשה שבת, גדרי איסור הכתיבה במחשב בשבת, חלות קנין הנעשה בשבת, שכר שבת, זילותא דשבת, 'לפני עיוור' ו'מסייע' ועוד ועוד. הרב רייזמן מציע לחלק בין סוגי אתרי האינטרנט (אתרים שבהם מידע בלבד, אתרים מסחריים שאין בהם מעשה קנין, אתרים עם קנין ועוד), ומביא דעות של כמה מפוסקי דורנו שעסקו בנושא, אך מוסיף בצדק (עמ' תמ): 'מאחר ונושא פתיחת אתרי אינטרנט בשבת עלה על שולחן פוסקי ההלכה רק בשנים האחרונות - עדיין לא דשו בו הרבים'; כוונתו לומר שלמרות שכמה תלמידי חכמים חשובים הביעו את דעתם בנושא - אין עדיין משנה ברורה והלכה ברורה במקום אחד בענין זה, ועוד מועד לחזון. בסוף הספר נוסף מפתח ערכים מפורט ביותר (על פני 22 עמודים!), והכל בהדפסה יפה ונקייה ואסטטית באופן מיוחד. אשריך ר' צביקה רייזמן שגדולתך אינה פוגעת בתורתך, ושתורתך משולבת בעשייה גדולה למען עולם התורה, ובזיכוי רבים ענק בכמותו ונפלא באיכותו!

יסודי הצדקה. יסודות הלכתיים, פרשניים ומחשבתיים במצוות הצדקה. מאת

מנחם מן הכהן כשדן. ירושלים, תשס"ט. 633 עמ'. (02-6411536)

ישראל מצוינים בין השאר בזה שהם גומלי חסדים; כמה וכמה ספרי הלכה העוסקים בחלק המעשי של קיום מצוות הצדקה יצאו לאור בשנים האחרונות, כל אחד על פי סגנונו והיקפו, והם מנסים להתוות דרך ולהבהיר סתומות בעקרונות מצוה זו ובפרטיה, שרבים מהם נוגעים למעשה לכל יהודי, לכל משפחה ואף לכל ארגון העוסק בחסד. הספר 'יסודי הצדקה' מאת הרב כשדן מבית וגן שבירושלים יוצא מתוך עיון פרשני, הלכתי ומחשבתי בפסוקי מצוות הצדקה שבפרשת 'ראה', ומנסה להקיף את נושא הצדקה על כל צדדיו: במחצית הראשונה של הספר מסוכמות בפירוט רב בי"ג פרקים הלכות והנהגות ורעיונות הצדקה, והמחצית השניה של הספר (מעמ' 293 ואילך) כוללת ארבעים 'קונטרסים' - הרחבות בנושאים נקודתיים הנובעים מפרקי הספר, כאשר י"ג הפרקים הנ"ל, שכל אחד מהם הוא 'חי הנושא את עצמו', מסתיים כל אחד מהם בהפניה ל'קונטרסים' המשלימים אותו. למשל הפרק השני עוסק בהגדרת 'די מחסורו אשר יחסר לו' על פי עיון ההלכה מכאן - ועל פי

תנאי החיים בימינו מאידך, כאשר המחבר משתמש בדוחות סטטיסטיים כדי לקבוע את השינוי ברמת החיים בין הדור הקודם לדורנו, כך שלעיתים נתינה שלא הייתה מחויבת כלל בדור הקודם תהיה חלק אינטגרלי מחובת הצדקה בימינו (לדוגמא: מקרר, ואולי גם מזגן, ויתכן שאף מחשב! עיי"ש); ותשעה 'קונטרסים' בסוף הספר משלימים פרק זה: אחד עוסק ביחס בין שיעור 'מאתיים זוז' שקבעו חז"ל לבין 'די מחסור', האחר עוסק ביחס שבין עושר המונע קבלת צדקה לבין 'סוס ועבד' להם ה'עני' נזקק שנחשבים כצדקה, עוד אחד עוסק בשאלה האם מותר לעני להשתמש בצדקה לצרכים שאינם חיוניים, ועוד. פרק ד' בספר עוסק בהגדרת החומרה שבאי־נתינת צדקה, ובמשמעות הכינוי 'בליעל' אותו מטילה התורה על מי שנמנע ממעשה צדקה בזמן ובמקום הראויים לכך; והפרק האחרון: 'האני, העני והאנוכי', עוסק בחלק המחשבתי והרגשי של קיום המצוה ושל ההימנעות מקיומה. הספר מסתיים בפרק 'מעשי צדקה', ובו סיפורים מרגשים על מעשים של צדקה וחסד של גדולי ישראל בדורות האחרונים, בעיקר סיפורים על הגר"ח סולוביצ'יק מבריסק וכמה מצאצאיו; ניסוח הסיפורים מראה עד כמה המחבר ניסה לדקדק בפרטיהם, ולכן הם מרשימים ומרגשים ככל כפליים. בין השאר מספר המחבר סיפורים מדהימים על מעשי צדקה מופלגים של רבו הרב יוסף דב סולוביצ'יק זצ"ל מבוסטון, שבגופו ובמומונו עשה כל מה שיכל כדי לעזור לעניים ומרי נפש מכאן - ולמוסדות תורה מאידך, בעיקר למוסדות תורה בארץ, ואף לכאלו שידע שאינם מכבדים כלל את דעותיו ודרכיו! כשאחד מתלמידיו הקרובים, שהיה שליח שלו למסירת סכום נכבד לצדקה, אמר לו שהוא חושש שהרב עובר על תקנת חכמים 'המבזבז על יבזבז יותר מחומש', ענה לו הרב שהוא מקבל על עצמו את העונש על עבירה זו... (דרך אגב מספר המחבר סיפור מדהים: כשאחד מתלמידיו הקרובים של הגר"ד בא לבקרו בשנותיו האחרונות, כשרוחו כבר לא הייתה עמו, הוא נותר זמן רב בחדרו; אח"כ סיפר שלצערו הוא לא הצליח ליצור עם רבו הגר"ד כל קשר, וספק אפילו אם זה שם לב לנוכחותו על ידו, אך הוא לא היה יכול להינתק ממנו - במשך כל אותו הזמן לא פסיק פומיה של הרב הזקן והחולה מדברי תורה, כשהוא שוזר סוגיות והלכות ברמב"ם זו אחר זו, בלי הפסק כלל!). מפתחות מפורטים משלימים ספר מקיף ואיכותי זה, נדבך חשוב בהדרכה המעשית והרוחנית לקיום מצוות צדקה בשלמותה.

ספר ראש יוסף על מסכת שבת. מאת רבי יוסף תאומים בעל מחבר ספר פרי

מגדים על שו"ע או"ח ויו"ד ושאר ספרים. מהדורה חדשה מפוארת ובהירה בתוספת מראי מקומות ציונים והערות ע"י אפרים בנימין שפירא. ירושלים, כרך ראשון תשס"ח - פרקים א-ד, כרך שני תשע"ב - פרקים ה-ז. (02-5388356)

רבי יוסף תאומים היה בן דורו של הגר"א. הוא חי בלבוב שבפולין ובסביבותיה, ובעודו משמש כמלמד תינוקות החל לחבר את ספריו שהקנו לו שם עולם: 'פורת יוסף' ו'ראש יוסף' על כמה מסכתות, ו'גינת ורדים' על כללי התלמוד. בהמשך מונה כרבה של העיר הגדולה פרנקפורט דאודר שבמזרח גרמניה, ובה חיבר את ספרו הגדול 'פרי מגדים' על שו"ע או"ח ויו"ד ונושאי כליהם, וספרים נוספים. הרב שפירא, אברך ותיק בישיבת מיר, שכבר ההדיר את ספרי 'ראש יוסף' על מסכת ברכות ומגילה, פנה להדיר את הכרך הגדול על שבעת הפרקים הראשונים של מסכת שבת (אין יותר). המחבר בעל הפרמ"ג התחיל לכתוב את הפירוש על מסכת שבת, כפי דבריו בתחילת הספר, בשנת תקל"ח בלבוב, אך הוא נדפס שם לראשונה רק בשנת תרכ"ג. להדפסה הנקייה, המרחיבה דעתו של לומד, צירף המהדיר

הערות חשובות ובהן הסברים, השוואות לדברי ראשונים ואחרונים, מראי מקומות, ואף חידושים משלו בקצירת האומר.

זבח משפחה. קובץ מאמרים, יוצא לאור לכבוד הורינו היקרים הר"ר יעקב ומרת רות פלדהיים, לרגל מלאת חמישים שנה לנישואיהם. ירושלים, תש"ע. ע. 384 עמ'. (02-651394)

למעלה מחמישים מאמרי הלכה, הגות ופרשנות בנושאים רבים ושונים יצאו לאור בספר מהודר לכבודם של בני הזוג פלדהיים לרגל יובל נישואיהם, כמתנת הוקרה מבני משפחתם על פועליהם המרובים בלימוד התורה והפצתה, ועל גידול משפחה למופת. הספר פותח בחידושים והערות מאת רבו של בעל היובל, רבי מרדכי גיפטר זצ"ל ראש ישיבת טלז בארה"ב, על ספר החינוך וספר מנחת חינוך, ובהמשכו מובאים מאמריהם של ראשי ישיבת אופקים, הרב חיים קמיל והרב יעקב הורוביץ זצ"ל, בישיבתם ערך הרב פלדהיים בקביעות 'ירחי כלה' פרטיים בחודשים אלול ואדר במשך שנים רבות. הספר כולל עשרות מאמרים מאת בני המשפחה המורחבת, וכמה מפרי עטם של תלמידי חכמים מידידי המשפחה. הרב עזריאל אוירבך, שבשיעוריו בשכונת 'בית וגן' שבירושלים משתתף ר' יעקב פלדהיים כבר שנים רבות, כתב מאמר חשוב בענייני פיקוח נפש בשבת, ובו הוא קובע בין-השאר שעדיף להזמין בשבת לצורך חולה שיש בו סכנה רופא שומר מצוות מאשר רופא גוי, ובהמשך הוא מכריע כט"ז בניגוד לרמ"א שאפילו הגוי מצוי לפנינו מצוה לקרוא ליהודי. בסוף הספר מובאים פירושים קצרים של בעל היובל על ספר בראשית, ובהם דיוק יפה בפרשת נח: ה' אומר לנח (פרק ט פס' יז) 'את את הברית' וכו', ולפני כן בפס' ט כתוב 'ויאמר אלוקים אל נח ואל בניו אתו' - למה כאן לכולם ובהמשך רק לנח עצמו? משיב ר' יעקב פלדהיים: על עצם כריתת הברית בישר ה' לנח וגם לבניו באופן ישיר, שהרי כל אחד מהם הוא 'בעל ברית'; אבל את הקישור בין האות, הקשת בענן, לבין הברית, מסר הקב"ה רק לנח, כדי שהוא יסביר לבניו את המשמעות האמיתית של תופעת הטבע החדשה שהם רואים בעיניהם. יש דברים שהעברתם במסורת אבות היא הדרך הטובה ביותר לכך שהם יופנמו לדורות, אפילו יותר מאשר ההתגלות האישית. המסורת הנעלה של בית פלדהיים יש לה עבר מכובד ביותר, וללא ספק בעזה"ת גם עתידה לפנייה.

ספר חיי המלך. קטעים נבחרים בקורות חיי דוד המלך ע"ה מספרי שמואל, מלכים ודברי הימים. ובמקביל אליהם 'נעימות הלוי', מזמורי תהילותיו לפי סדר המאורעות, עם ביאורים והערות. מאת יוסף הלוי שישא. בני ברק, מכון שם עולם, תש"ע. תקו עמ'. (jschischa@gmail.com)

אין חידוש בכך שדוד המלך איש המלחמות, משיח ה', הוא גם 'נעים זמירות ישראל'; החידוש שבספר 'חיי המלך' הוא מציאת הקשר בין זמירותיו של דוד לבין מאורעות חייו, הכוללים את גדילתו, מלחמותיו ומלכותו מכאן - ואת הכנותיו לבנין בית המקדש מאידך. בשיעוריו על ספרי הנביאים בבתי מדרש שונים בעירו לונדון שם לב המחבר שלעיתים מאורע אחד 'מפרנס' כמה פרקים בתהלים, ולפעמים פרק אחד בספר תהלים מתאים היה להיאמר ולהיכתב בכמה וכמה אירועים. הוא יגע ומצא השוואות והקבלות לענין אחר ענין; לעיתים הדברים שמצא הרב שישא מבוססים על הפרשנים על אתר, על מדרשים ואף על גמרות מפורשות, ולעיתים צירף מבינתו דבר לדבר וגילה נפלאות. עוד תועלת יוצאת

מהשלכת מאורעותיו של דוד לפרקי התהילים, והוא מציאת הסדר שבו נכתבו הפרקים האלו שדוד סידרם בסוף ימיו (כפי שכותב ר"י אברבנאל בפירושו לשירת דוד), שהרי ברור שספר תהילים לא סודר באופן כרונולוגי. כך הגיע הרב שישא למסקנה שחמשת פרקי 'הללויה' שבסוף ספר תהילים אכן נכתבו בסוף ימיו של דוד, והם מקבילים ומשלימים את 'דברי דוד האחרונים' שבסוף ספר שמואל (בפרק הלפני אחרון), בהם דוד מגדיר את עצמו כ'משיח אלוקי יעקב ונעים זמירות ישראל', לפני שהוא מונה את גיבוריו ומספר על חטאו האחרון - המנין האסור של בני ישראל, שבעקבותיו נכתב פרק ו' בתהילים: 'ה' אל באפך תוכיחני ואל בחמתך תייסרני'...

מהלכי משפט, כרך ב. מהלכים משפטיים הכוללים מחקר מקיף אודות מעמדם ההלכתי והמשפטי של נישואין אזרחיים, רפורמיים וקונסרבטיביים, של ידועים בציבור ושל פילגשות. אברהם שיראזי. [נתניה], תשע"א. לד+843 עמ'. (050-4146785)

בגל' ניסן תשס"ט (מט, ג) עמ' 97-98 כתבתי כמה מילים על החלק הראשון של הספר הגדול 'מהלכי משפט', ובו ציינתי בין השאר שהמחבר, דיין בביה"ד לממונות 'שערי משפט' ומרביץ תורה בנתניה, אינו נרתע מלהיכנס לנושאים כבדי משקל, מן המסובכים שבחלקי חושן משפט ואבן העזר, כשהוא משלב ידע תורני מעמיק והבנה רבה בחוק הישראלי והעולמי. את זאת מוכיח הרב שיראזי שליט"א פעם נוספת בכרך הגדול הזה, השני בסדרה, שעוסק בפסיקת הלכה במקרים העצובים של מערכות אישות שאינן כדת משה וישראל, תוך בחינת כל ההיבטים ההיסטוריים, החברתיים והמשפטיים של כל מקרה ומקרה, ונתינת תשובות הלכתיות ברורות ומנומקות לשאלות שלעיתים חיי נפשות תלויים בהן. הספר כולל סקירה היסטורית על התפשטות הנישואין האזרחיים בעולם מצד אחד - ועל התפשטות התנועות הקונסרבטיבית והרפורמית בעולם היהודי מצד שני, וכן התייחסות לדעתם של פוסקי כל הדורות, ופסקי בתי הדין הרבניים בדורנו, בתחום זה. ההשלכות ההלכתיות לפסיקה אם להקל או להחמיר עשויות להיות הרות גורל: הגדרת הילדים כממזרים או לא, האם קיים איסור של האשה להינשא לאחר, הצורך (או אי-הצורך) במתן גט כריתות במקרה של פירוד, הצורך וההיתר לכפיית גט על הצד המתנגד כדי שבו הזוג יכול לקבל היתר נישואין, יחסי הממון בין בני הזוג האלו בחייהם ואחר מות אחד מהם, הצורך בחליצה, ועוד פרטי דינים רבים. הספר כולל מ"ח 'מהלכים' מקיפים (הכרך הראשון כלל ל"ד בלבד), הראשון בנושא 'תהליך הנישואים האזרחיים מראשית התהוותם ועד תקופתנו', והאחרון כולל את המסקנות להלכה מכל האמור בספר, שביניהן: דעת הזוג כנתון מכריע בתחולת הנישואין האזרחיים, צורת הטקס כהוכחה לכוונת הצדדים, ועד לאפשרות ביטול התוקף ההלכתי של נישואין אזרחיים ברוב הגדול של המקרים בעקבות קיום ספק-ספיקא בחלותם. בראשית הספר נמצא תוכן עניינים מפורט, ובסופו מילון מונחים (למשל: אפוסטיל - חותמת אישור רשמית על מסמכים בעלת תוקף בינלאומי; ערכי - פקיד העורך נישואין אזרחיים; קידושי קטן - קטן פחות מבן י"ג אין לקידושו תוקף אפילו מדרבנן; ועוד רבים), ומפתח רחב ומדויק של המקורות ההלכתיים שהובאו בספר. מלאכה מרשימה לכל הדעות.

תוספות ר"י הזקן ותלמידו וראשוני בעלי התוספות על מסכת שבת. יוצא לאור לראשונה על פי כתב יד גינצבורג, בצירוף מראי-מקומות וציונים

'הערות וביאורים' מבוא ומפתחות. מאת אברהם שושנה ויהודה אמיתי שושנה. ירושלים, מכון אופק, כרך ראשון תשס"ז, כרך שני תשע"א. (02-6535920)

הרב שושנה ומכון 'אופק' שלו ידועים זה שנים כבית היוצר לספרים תורניים איכותיים במיוחד, חשובים במיוחד, מוהדרים באופן פדנטי במיוחד, שעיקר עריכתם ועיבודם נעשים כמובן מכיוון מבט תורני ולתועלת ציבור הלומדים - אך על פי כללים מדעיים קפדניים. הפעם מדובר על יצירה לדורות: כתיבי בעלי תוספות קדומים-ביותר על מסכת שבת, ששרדו בכת"י שנכתב בראשית האלף השישי, שהחידושים שבהם הם המסד שעליו נבנו התוספות 'שלנו' על המסכת. הרי גלוי וידוע שהכלל 'הכל תלוי במזל אפילו ספר תורה שבהיכל' התקיים ביותר בחידושי בעלי התוספות על מסכתות התלמוד: בדפוס ונציה הדפיסו את קונטרסי התוספות שהיה מקובל ללומדם בבתי המדרש בזמנם ובמקומם, רובם מעריכתו המאוחרת-יחסית של רבי אליעזר מטוך שבצרפת, ואלו הפכו ל'תוספותים' הבלעדיים המודפסים על דפי מסכתות הש"ס לדורות. בכל בתי המדרש שבעולם היו חידושי וביאורי התוספות למרכז לימודם ועיונם של הלומדים, גדולים וקטנים, ואף כמקור ראשון-במעלה לפסיקתם הלכה למעשה, ועל כל אות ואות ישבו לעיתים, בשעת הצורך, אף יותר מ'ז' נקיים. ועתה ניצב לפנינו כלול בהדרו הבסיס שעל פיו ערך ר"א מטוך את התוספות 'שלנו', אלה שזכו להיות נדפסים על דפי כל המסכתות שנדפסו בחמש מאות השנים האחרונות, וכל קמט ואי-בהירות בלשונם עשויים מעתה להתברר עם גילוי המקור ממנו נערכו. כתב היד היה גנוז בספרייה המדינה שבסנקט פטרסבורג ברוסיה (היא לנינגרד בתקופה הקומוניסטית), ועוד לפני נפילת מסך הברזל עשה הרב שושנה מאמצים כבירים להשיג את צילומי כתב היד הזה, עם עוד רבים כמוהו, ובדמים רבים ובסייעתא דשמיא זכה לקבל זכויות ראשוניות בכמה כתיבי יד מהחשובים ביותר היום, ומהם הדפיס כבר כמה וכמה ספרי קדמונים (בעיקר ידוע ספר מסילת ישרים מכת"י הרמח"ל, שהוא מהדורה קודמת ושונה מנוסח הדפוס; מהדורת 'אופק' של מסילת ישרים, בתחילה בההדרתו של הרב יוסי אביב"י ומהדורה חדשה ומושלמת בההדרת ראש המכון הרב שושנה עצמו, שבה שתי המהדורות מודפסות זו לצד זו, שינתה באופן היסטורי את הלימוד של ספר מסילת ישרים. ואכמ"ל). לא לשוא פונה אם כן ראש המכון בשער הספר לכל 'חמדן' פוטנציאלי, ומזהיר אותו שלא ישלח ידו בכתבי היד שאת הזכויות להוציאם לאור רכש מכון 'אופק' במיטב כספו ומרצו, ושלא יהיו להדפיסם 'בין במתכונתם ובין שלא במתכונתם, לא כולם ולא חלק מהם, עם הערות ובלי הערות' וכו' וכו'. בקובץ זה נמצאים כאמור חידושים מראשית תקופת בעלי התוספות על מסכת שבת, שכתבם, בשם רבו, תלמיד שישב בבית מדרשו של רבנו יצחק הזקן מודמפיר, נינו של רש"י ותלמידו המובהק של דודו רבנו תם, ולעיתים כשהוסיף דבר שלא שמע מפי רבו סימן את המשפט או הפסקה בציון 'ל"ש' = 'לא שמעתי', לאמור שענין זה הוא חידוש של התלמיד הכותב, ואינו ככל שאר הדברים שבקובץ שיצאו מפיו של הרב. נוסף לתורת הר"י נמצאים בקובץ המיוחד והעתיק הזה דבריהם של ריב"א, רשב"ם, אחיו רבינו תם, ורבי יוסף פורת, כולם גדולי בעלי התוספות בדורות הראשונים. בגיליונות כתב היד נמצאות הערות ותוספות לרוב מאת תלמידיהם של הגדולים הנ"ל, רובם בכתב יד של סופר כתב היד, שכנראה השלים את החידושים שבידו על פי כתבי יד אחרים. המהדיר יכול להעיד (כרך ראשון עמ' 14) 'כי אין לך כמעט דיבור אחד בקובץ תוספות גדול זה שלא יבואו בו פירושים חדשים או הסברים מחודשים ששורשיהם ופארותיהם מגיעים עד לבתי המדרשות של רבותינו בעלי התוספות הקדמונים, בנוסף על החומר החדש לגמרי שלא מצאנו לו אח וריע במקום אחר'. כדרכו של הרב שושנה - מבואות מקיפים פותחים כל אחד

מהכרכים ומפתחות מפורטים חותמים אותם, ההדפסה נקייה, הביאורים וההערות מסודרים ושלמים, שפתיים ישקו! הר"א שושנה מודה בסוף ההקדמה לבורא עולם על הזכות שנפלה בחלקו להוציא לאור את החיבור הזה, אחרי שנים של לימוד מעמיק משותף עם בנו הרב יהודה אמיתי במסכת ובפרשניה, נוסף לההדרת כתב היד המופלא הזה; אשריו וטוב חלקו.

ספר אבות שלושה. ובו שלושה פירושים לרבותינו הראשונים על מסכת אבות. יוצאים לאור על פי כתבי יד עם מבוא מראי מקומות והערות. על ידי יעקב שמואל שפיגל. פתח תקוה, תשע"א. 263 עמ'. (02-9225699)

שלושה פירושי ראשונים יוצאים לאור מכתבי יד ע"י פרופ' י"ש שפיגל: פירוש רבי שם טוב ב"ר יוסף אבן שם טוב - מחכמי ספרד בתקופת הגירוש; הפירוש של סבו, שנקרא גם כן ר' שם טוב אבן שם טוב, על פרק 'קנין תורה' (שנדפס כבר בעבר); ופירוש על מסכת אבות מאת מחבר שאינו ידוע, כנראה גם הוא מדור הגירוש בספרד. הראשון עשה שימוש בפירושי גם בחכמת הפילוסופיה, ורומז מדי פעם על עניינים שבהם צריכים בני דורו חיזוק; השני מצטיין בחדשנותו, ומביא מדבריהם של פילוסופים ומקובלים; והשלישי אינו מזכיר שום חכם בשמו, ומקפיד להביא את פירושי בעצמאות מחשבתית מלאה, ולעיתים אף מסביר את דברי התנאים באופן הרחוק ממשוטים. המהדיר כדרכו מעיר ומציין לכל דבר קטן וגדול, דולה במבואותיו כל פרט אפשרי על הספרים והמחברים, ומציג לפני המעיין דבר שלם.

אוצר מפרשי התלמוד. מסכת קידושין, פרק האשה נקנית. ירושלים, מפעל אוצר מפרשי התלמוד - מכון ירושלים, תשע"ב. תרמד עמ'. (02-6510628)

אין צורך להציג בפני לומדי התורה את הכרכים הירוקים הגדולים של 'אוצר מפרשי התלמוד'; זהו רק אחד המפעלים שיום הרב יוסף בוקסבוים זצ"ל, מייסדו וראשו של 'מכון ירושלים', לפני עשרות שנים, שקשה לדמיין היום את בתי המדרש בלעדיהם. הרבה בני ישיבות מחלקים את המסכתות והפרקים שבש"ס לשני סוגים, כאלו שכבר נדפסו עליהם כרכי ה'אוצר' - וכאלו שעדיין לא... הגאון ר' יצחק הוטנר זצ"ל הבדיל בזמנו בין קיום מצות תלמוד תורה 'בעצם' - ובין קיום המצוה באופן שיש בו הרבה 'עמל' אך פחות לימוד והוספת ידע, ושיבח את 'אוצר מפרשי התלמוד' שבא 'להסיר מעל הלומדים את טורח החיפוש' ולקרב אותם ל'עצם' לימוד התורה. בשימוש מושכל בספר, כמובן רק אחרי הלימוד העיוני המקומי בדף הגמרא ובמפרשי העיקריים ברמה הראויה, אפשר להפיק ממנו גדולות ונצורות - לכל קושיא ימצא תירוץ (ואף סידרה של תירוצים), לכל ספק ימצא פתרון (ואף כמה וכמה פתרונות). צוות של תלמידי חכמים ליקט, סידר, ניפה, סגנן והכין 'שולחן ערוך ומוכן לסעודה', העוסק בכל נקודה הראויה לדיון בדפי המסכת ובמפרשיה העיקריים באופן נגיש ונח. בכרכים האחרונים נוספו בראש כל כרך, בחכמה רבה, צילום דפי הגמרא עליהם נסוב הכרך, כדי להקל על הלומד שמעיין ב'אוצר מפרשי התלמוד' בספרייה או ליד ארון הספרים, ולא ליד הסטנדר. יישר כוחם של הרבנים לבית בוקסבוים שממשיכים בכל המרץ במפעלו הגדול של אביהם זצ"ל.

פשוטה של משנה. עיונים בחקר ספרות חז"ל בעת החדשה. חנן גפני. ירושלים, ספריית 'הילל בן חיים' והוצאת הקיבוץ המאוחד, תשע"א. 398 עמ'.
(gafnih@bgu.ac.il)

בישיבות ובבתי המדרש נלמדות בדרך כלל המשניות כחלק מן התלמוד, כפתיחה לסוגיות הגמרא. אין כמעט אחד מגדולי ישראל עד מאות השנים האחרונות שעסק במשנה בנושא לימודי בפני עצמו, וגם הבודדים האלו התייחסו אל התלמוד כמפרש הבלעדי של המשנה. אי אפשר שלא להזכיר כמובן את הרמב"ם ואת פירושו הידוע למשנה, אך חוץ מאשר פירושי כמה ראשונים למסכתות סדרי זרעים וטהרות, שעל רובן אין תלמוד בבלי - כמעט שלא היה לו חבר. מעניין שלשיקולים קבליים היה משקל נכבד במנהג שהחל פושה בראשית תקופת ה'אחרונים' (המאה ה'ט"ז) ללמוד את המשנה בפני עצמה, ולצידם שיקולים חינוכיים ופדגוגיים (בעיקר מבית מדרשו של מהר"ל מפראג) והתפתחות טכנולוגית של מלאכת הדפוס - האפשרות להדפיס טקסט ומפרשים סביבו. הלימוד החדש הזה גרם באופן טבעי להרהורים באשר לסמכות החד־משמעית של הסוגיא התלמודית לקבוע למה מתכוונים התנאים שוני המשנה, וכמה דמויות מופת, כמו ר' יהוסף ה'תנא' מצפת (בן דורו של מרן הבית יוסף), ר' שלמה עדני בעל 'מלאכת שלמה', ר' יום טוב ליפמן הלר בעל 'תוספות יום טוב' תלמיד המהר"ל ור' יעקב עמדין, הביאו לשינוי מגמה בלימוד המשנה; התוויו"ט אף הגדיר בחדות את הלגיטימציה לפרש את המשנה גם בניגוד לפירוש הגמ': 'אע"פ שבגמרא לא פירשו כן, הואיל ולענין דינא לא נפקא ולא מידי - הרשות נתונה לפרש... כמו שהרשות נתונה לפרש במקראות כאשר עינינו הרואות... אלא צריך שלא יכריע ויפרש שום דין שיהא סותר דעת בעלי הגמרא' (נזיר פ"ה מ"ה). בשאלה עד כמה ניתן להרחיב את הפרצה שפרץ לנו בעל התוויו"ט, כשקבע שגם במשנה קיימים פשט ודרש, נחלקו גדולי ישראל מדורו ועד דורנו; אך בעיקר עסקו בנושא כמה 'משכילים' בולטים במאה ה'ט"ו, ולתיאור דרכם, משנתם, חיבוטיהם, מאבקייהם, הצלחותיהם וכישלונותיהם, והקשר בין פעולתם לבין ההתנערות מהמחויבות לשמירת מצוות שפשתה בדורם, מוקדש עיקרו של הספר. עוד לפני כן מזכיר ד"ר גפני שמדי פעם מוצאים בכתבי גאונים וראשונים פרשנות מחודשת למשנה, אך קשה להוכיח שאותו גאון או ראשון סבר לחלוק חזיתית על שיטת התלמוד בפירוש המשנה; אחת הדוגמאות נידונה בזמנו באריכות ב'המעין': פירושו החדשני של פרופ' אומן למשנת 'שלוש נשים' במסכת כתובות, והתגובות והדיונים בעקבות דבריו, מוזכרים בהערה ארוכה בעמ' 39 של הספר. המחבר מזכיר בחיבה את שנות לימודיו בישיבת שעלבים, והוא מתאר איך המעבר שלו מבית המדרש לעולם האקדמיה הפך את הדיון בנושא הספר לרלוונטי וממשי בעבורו. ספר מרתק ומעורר מחשבה.

מסכת יומא מן תלמוד בבלי עם הלכה ברורה של מרן הראי"ה קוק זצ"ל
בצירוף בירור הלכה. ירושלים, מכון הלכה ברורה ובירור הלכה, תשע"ב.
כ"500 עמ'. (02-6521259)

יום חג הוא לאוהבי התורה ושוחריה כאשר מדי כמה שנים יוצאת לאור מסכת נוספת מן התלמוד עם הלכה ברורה ובירור הלכה, 'בנין התורה לדורות' לפי דברי מרן הראי"ה (כבר כתבתי על מסכת ברכות ב'המעין' טבת תשנ"ט [לט, ב] עמ' 55-53, ועל מסכת שבועות בגיליון ניסן תשס"ד [מד, ג] עמ' 91). והביצוע רק הולך ומשתבח עם השנים - הגמרא עצמה מצולמת מאחת המהדורות החדשות ('מסורת הש"ס'), פסקי 'הלכה ברורה' ערוכים

ומסודרים בתחתית הדף וסביבו באופן נעים לעין, ובחצי השני של הכרך מובאים כמאתיים וחמישים בירורי הלכה פרי יצירתם של רבני מכון 'הלכה ברורה', המציגים באופן עקבי ומסודר את השתלשלות ההלכה מיסודה של הסוגיא ועד אחרוני הפוסקים. הכותבים והעורכים נזהרים שלא לצאת מ'גבולות הגזרה' שקבעו לעצמם - בירור הסוגיא להלכה, ולכן מוותרים על עיונים בפרטים הלכתיים שאינם קשורים לסוגיא. כך בעוסקם באיסור לשוח שיחת חולין (יומא יט, ב; עין משפט ציון ג) הם מציינים שקיימים שני סוגים של שיחות חולין, אחת של דברי שטות והבאי שאין לעסוק בהם כלל, והאחרת של דברים שאינם עוסקים בקדושה אך אין בהם פגם, שיש להם מקום - אך לא בשעת התפילה והלימוד, ובכך מתיישבות סתירות לכאורה בדברי הפוסקים. על הסוגיא בדף פה עמ' א לגבי 'מי שנפלה עליו מפולת' איך קובעים אם הוא כבר מת או לא - מביאים העורכים את מחלוקת פוסקי זמננו בענין קביעת רגע המות לצורך השתלת אברים, ואחרי הבאת תמצית שתי השיטות הם מפנים לספר 'קביעת רגע המות - אסופת מאמרים' שיצא לאור לאחרונה ע"י מכון שלזינגר שעל יד המרכז הרפואי שערי צדק, ובו פרושה הסוגיא כשמלה. מובן מאילו ש'הלכה' ב'בירור הלכה' אין פירושה דווקא הלכה-למעשה, בעיקר לא במסכת כמו יומא שחלק גדול ממנה עוסק בעבודת הכהנים בבית המקדש, ורוב בירורי ההלכה למסכת עוסקים בענייני עבודת הכהנים וסדרי בית המקדש. לכך צורפו 'גיליוני הש"ס' - הערות הרב צבי יהודה זצ"ל שנכתבו בשולי גמרותיו; 'לקט ביאורי אגדות' כסדר המסכת מאת גדולי ישראל מדורות שונים כולל מרן הרב ותלמידיו - קונטרס נאה שלכאורה אינו קשור כלל ל'הלכה ברורה', ומפתח מפורט לנושאים שהובאו ב'בירור הלכה' על יומא. ולסיום - לענ"ד כדאי לתקן ענין אחד: רצוי מאוד שיהיה מספור רציף של הדפים לאורך כל הספר, ולפחות בחלק שאחרי המסכת ומפרשיה; ריבוי המיספורים (וריבוי הדפים ללא מספר בין החטיבות השונות) מקשה על ההתמצאות בספר, למרות 'תוכן העניינים' שנמצא בראשו. יישר כוחו של הרב אריה שטרן שליט"א, מגדולי תלמידי החכמים שברושלים, העומד בראש המכון החשוב הזה כבר שנים רבות, ושל הצוות כולו.

מציאות ורפואה בסדר נשים. אסופת מאמרים. מהדורה שניה מורחבת. עורך: הרב ד"ר מרדכי הלפרין. ירושלים, המכון ע"ש ד"ר פלק שלזינגר לחקר הרפואה על פי התורה, תשע"א. 463 עמ'. (02-655266)

מורי וידידי הרב מרדכי הלפרין מוכר מאוד בפעולותיו הרבות בשטח הרפואה וההלכה במעשה, בדיבור ובכתיבה. בתפקידו כרופא נשים המיעץ לתלמידי חכמים ופוסקי הלכה הוא רואה חובה לעצמו לעדכן אותם ראשית-כל ביידע הרפואי הרלוונטי המשתנה חדשות לבקרים, בהנחה שהיידע הבסיסי של המציאות הפיסיולוגית והפתולוגית הקשור להלכות נידה ידוע להם מימים ימימה; אולם אפשר להיתקל בלומדים ואף ברבנים שהמציאות הרפואית בנושא הזה אינה מוכרת להם כלל, ולשם זה ערך מכון שלזינגר שבראשותו מספר קורסים לפוסקי הלכה ולאברכי כוללים, ולצורכם קיבץ הרב מאמרים שהתפרסמו במשך השנים ב'אסיא', כתב-העת הרפואי-הלכתי של מכון שלזינגר, בנושאים האלו. הקבצים האלו נחטפו ואזלו תוך זמן קצר ורבו הפונים למכון שלזינגר בבקשה לרכוש אותם, וכאשר ראה הרב הלפרין את הצורך והדרישה הרבה הוא הכין מהדורה שניה מתוקנת ומורחבת, ובה כמה עשרות מאמרים העוסקים בין השאר בתיאור אברי הרבייה ותיפקודם (בתוספת כמה פרקי מידע חשובים מתוך 'ויקיפדיה' - האנציקלופדיה האינטרנטית החופשית), השער השני עוסק בענייני פריין ולידה, השער השלישי (ארוך במיוחד!) בענייני מניעת הריון, והשער

הרביעי בנושא מניעת מחלות ממאירות אצל נשים, והתייחסויות הלכתיות לטיפולים הכימותרפיים ולטיפולי הקרינה, כמו למשל סדרת דיונים בענין ההיתר לקעקע חלקים מן הגוף כדי להחזיר להם את צורתם הראשונית, כאשר מדובר בצורך קוסמטי ולא רפואי טהור, ואם יש היתר לבחור את מין היילוד אחרי שמסיבות רפואיות נדרשת הפרייה חוץ גופית, ועוד. נספח שלם, חשוב ביותר, עוסק בנושא שהצנעה יפה לו - אבל הוא חשוב ברמה עליונה, והוא ההיבטים הרפואיים וההלכתיים של הטיפול בקשיים בתשמיש, נושא שלעיתים אינו מטופל כראוי, מסיבות של צניעות יתירה, דווקא אצל בני זוג שומרי מצוות, ללא כל הצדקה. מפתחות מפורטים בעברית ובאנגלית חותמים ספר חשוב זה.

ספר בנין שלמה על מסכת קידושין שחיבר ריש מתיבתא וריש דיינא דק"ק פרנקפורט דמיין רבי נתן מז זצ"ל. ההדיר וערך מרדכי בן ר' שמואל שליט"א עמנואל. ביתר עילית, תשע"א. רטז עמ'. (02-5725384)

רבי נתן מז זצ"ל לא שימש כרבה של פפד"מ אלא כאב"ד וכראש הישיבה, רק בגלל התקנה הקדומה בקהילה שהרב לא ימונה מאנשי המקום. אולם במשך עשרות שנים הוא נחשב בצדק כראש הרחני של העיר, רבם של הרבנים, פוסק הלכה וראש ישיבה, בתקופה שפפד"מ היתה מן החשובות בקהילות אירופה. רק ספר אחד מסדרת 'בנין שלמה', שברובו עוסק בהגנה על ההשגות על פירוש רש"י לתלמוד, הספיק להוציא בחייו, ואחד יצא מיד לאחר מותו. שאר כתביו חיכו ליומם, ויום זה הגיע כאשר הרב מרדכי עמנואל, צאצא של בני פפד"מ, קיבל על עצמו להוציא את הספר לאור מכת"י; 'בנין שלמה' על מסכת גיטין יצא לאור בשנת תשנ"ט, ועתה יצא לאור הספר על תחילת מסכת קידושין ועל סוגיות מתשע מסכתות נוספות. בזמן פרשת 'הגט מקליווא' היה הרב מז גדול הלוחמים לפסילת הגט, והנודע ביהודה, ראש המכשירים, תקף את בית הדין של פרנקפורט במילים קשות; לכן מרגש לראות בראש הספר (עמ' טו) העתק של מכתב ידידות של הנודע ביהודה לר"נ מז בעקבות קבלת הספר 'בנין שלמה' על סנהדרין, שיצא לאור כמה שנים אחרי פרשת הגט מקליווא, שנשלח לו ע"י המחבר; זהו סימן נוסף למחלוקת שכולה לשם שמים, שנתרת עניינית ואינה פוגעת בקשריהם התורניים של תלמידי חכמים אמיתיים. ישר כוחו של המהדיר על ההדרה הנקייה והמוקפדת.

מבוא למדרשים. ענת רייזל. אלון שבות, הוצאת תבונות - מכללת הרצוג, תשע"א. 455 עמ'. (02-9937333)

ברח' מחלקי המים, בעיר העתיקה של ירושלים, גר איש עסקים בשם אשר יובל. לפני כעשרים שנה הוא הקים את 'מפעל מחלקי המים', שבשנים האחרונות יש לו גם אתר אינטרנטי, דרכו מחולקים מדי שבת וחג דפי לימוד העוסקים בנושא אחד מתוך הספרות המדרשית למתעניינים בתחום, שפְּמוּתם הולכת וגדלה. בשלב מסוים החליטו אנשי ה'מפעל' הזה שראוי גם להכיר יותר לעומק את אבני היסוד של תורתם - המדרשים למיניהם, אך הם לא מצאו שום חיבור שמסכם ומבאר ומסביר ומתאר את המדרשים, מי כתבם ומתי וכיצד ובאיזו מגמה, ומי הדפיסם ומתי וכו' וכו'. הרבה מחקרים ומבואות ומאמרים ועבודות נכתבו על המדרשים האלו - אך לא היה בנמצא סיכום נגיש ומקובל המקיף את הנושא. מר יובל החליט להירתם למשימה: הוא מצא את האדם המתאים לעשות את העבודה, ואחרי שתקציר אחרי תקציר הועלה לאתר 'מחלקי המים' - התרחב המפעל

לכרך מבוא שלם לחמישים מדרשים, כאשר למחבר הצטרפו אנשי מכללת הרצוג שעל יד שיבת הר עציון באלון שבות שבקרו וערכו וסדרו, והיצירה המוגמרת אכן יוצאת-מן-הכלל. הספר מחולק מדורים מדורים: מדרשי ההלכה, 'מדרשי רבה', מדרשי דרשות (מדרשים המורכבים מרצף של דרשות), מדרשים על נ"ד, מדרשים מיוחדים, ילקוטים, מדרשים קטנים ומדרשים אבודים (כאלו שהגיעו אלינו רק בחלקם), ובסוף תיאור של ספרי האסופות הישנים והחדשים של המדרשים השונים, וטבלאות ובהן חלוקות שונות - המדרשים לפי ספרי התנ"ך, לפי סוגים (פרשניים, דרשניים, אגדיים ועוד), חלוקה גיאוגרפית לפי מקום היווצרותם וחלוקה היסטורית לפי זמן חיבורם - מתקופת התנאים ועד לאמצע תקופת הראשונים (אחרונים נתחברו מדרש 'שכל טוב', ילקוט שמעוני, מדרש הגדול וילקוט המכירי). בכל פרק נמצא תיאור קצר של המדרש, דיון בשמו, זמנו, מקומו, לשונו, מבנהו, תכניו, דרכי עריכתו ותיאור מהדורותיו השונות, והוא מסתיים בביבליוגרפיה מקיפה. עבודה למופת. ישר כוחו של היוזם, הדוחף והמממן, ושל צוות המבצעים.

בין הכוזרי לרמב"ם. לימוד משווה. מאת יצחק שילת. ירושלים, הוצאת שילת

- מעלה אדומים, תשע"א. רפ"ע. (ysheilat@gmail.com)

שמו של הרב שילת נודע כאשר הוציא לאור מהדורות חדשות, מתוקנות ומבוארות, ברובן מתורגמות מחדש מערבית, של איגרותיו של הרמב"ם והקדמותיו. לפני כשנתיים הוציא לאור גם תרגום חדש של ספר הכוזרי, כחלק מכוונתו להשוות את משנותיהם של שני גדולי אומנתו - ריה"ל והרמב"ם. בספר זה נשלמת כוונתו; יש בו מבוא וי"ד פרקים שעוסקים בדיקת בענין זה - תיאור דרכיהם הדומות והשונות של ריה"ל והרמב"ם בענייני אמונה, שלמות האדם, סגולת ישראל, טבע ונס, מטרותיהן וטעמיהן של המצוות, הרחקת הגשמות, היחס לארץ ישראל, גלות וגאולה, בחירה חופשית, תורה שבעל-פה, היחס לקראות, לנצרות, לאיסלם, לפילוסופיה ועוד. הרב שילת נותן לקורא לשפוט את הדברים: הוא מסדר לפניו ציטוטים נבחרים מכתבי שני הגדולים האלו, והמילים מדברות בעד עצמן. כך בסוגיית יחס לארץ ישראל, שממבט ראשון נראות גישותיהם שונות בתכלית: הרמב"ם הרי אף לא מונה את ישוב הארץ כמצות עשה, והריה"ל לעומתו ממקם את ארץ ישראל כמרכז היהדות וחיי היהודי! אולם הרב שילת מוכיח ומשכנע שההבדל בגישותיהם בענין זה קשור להבדל הקיים ביניהם ביחס לסגולת עם ישראל: אצל מחבר הכוזרי סגולת ישראל היא תכונה טבעית-תורשתית ולכן הוא מייחס גם לארץ ישראל תכונה טבעית מקבילה, שהרי הענין האלוקי הוטבע כבר באדם הראשון ובהתאם הוטבעה בארץ ישראל התכונה המתאימה לענין האלוקי; אולם לדעת הרמב"ם התכונות המיוחדות של עם ישראל הן תוצאה של הבחירה שבחר ה' בישראל במעמד הר סיני, וכך מעלתה של הארץ היא שהיא יועדה להיות ארצו של עם ה', אך אין בה תוכן טבעי שונה. הרב שילת דוחה בתקיפות את הדעה שריה"ל 'קיצוני' ותקיף ביחסו לארץ ישראל והרמב"ם יותר 'מתון', ולדעתו השאלה ההלכתית בדבר חובת כיבוש הארץ ומחיר ההחזקה בה אינה נוגעת כלל לתפיסותיהם הרחניות של בעל הכוזרי והרמב"ם. בס"ה בולטת הקרבה הגדולה בין שני אישים גדולים אלו, הרבה יותר מאשר הקווים המבדילים שביניהם. אמנם נכון שלרמב"ם צלם האלוקים של האדם הוא בשכלו, ובו תלויים ערכיו, אמונתו ודבקו בה, ולדעת ריה"ל חוויית נוכחות ה' היא עיקר מהותו של 'הענין האלוקי' ושל האיש הישראלי הנושא אותו. הרבה יותר מזה נמצא בספר חשוב זה על י"ד פרקיו; זהו ספר חובה לכל המעונין להתעמק בבסיסה של מחשבת ישראל, בעזרת הבנה מדוייקת של יסודות מחשבתם של שניים מגדוליה.

נעם אליעזר. חובר ונערך ע"י אליעזר בן-פורת. ירושלים, כולל 'למען דעת', תש"ע. רד עמ'. (sabrinareinhart@yahoo.com)

הרב בן פורת משמש כרב ומרביץ תורה באוטווה, קנדה. בשנת תשס"ט הוא הוציא לאור כרך ראשון של 'נעם אליעזר' ובו בירורים שונים בשו"ע או"ח ויו"ד, ובכרך הזה הוציא לאור דברי הגות והלכה שלו, של אביו הרב משה הכהן פרטמן זצ"ל, יד ימינו של הרי"ש כהנמן זצ"ל מפוניבז' בהקמת מוסדות התורה אחר השואה, ושל זקנו הרב נחמיה הכהן פרטמן הי"ד, מחבר הספר 'תורת חיים' על כמה מסכתות, שנהרג על קידוש השם עם קהילתו ניישטט שבליטא בזמן השואה. מובא גם מאמר חשוב בשם 'אחד הבלתי נודעים' מאת רבי דניאל מובשוביץ הי"ד, מגדולי בעלי המוסר לפני השואה, מרבותיו של אביו הרב משה, אותו תרגם האחרון מידיש, וכן מכתב מרגש שכתב הבחור ניצול השואה משה פרטמן מאיטליה לארץ ישראל, אל רבו הרב מפוניבז'. אולם עיקר הספר הוא חלק 'הביאורים והבירורים בשיטות הראשונים והאחרונים ז"ל' בענייני הפרק הראשון של מסכת קידושין ובענין הפריה חוץ גופית; בסימנים יד-טו הרב בן פורת פורש את סוגיית ההפריה החוץ גופית על כל היבטיה, ובין השאר הוא טוען שגם לדעת הרבי מסאטמר זצ"ל שאשה שמופרית בזרע של אחר נאסרת לבעלה גם אם לא היה מעשה ביאה - אם מדובר בהחדרת ביצית מופרית של תורמת לרחם האשה היא לא תיאסר; ומשמע מדבריו שגם אם הביצית היא שלה והזרע שבו הופרתה הביצית הוא זרע של אחר אין זה בכלל 'ואל אשת עמיתך לא תתן שכבתך לזרע' גם לדעת המחמירים.

ספר בית היין על הלכות יין נסך, עם ביאור בשם קונדיטון. מאת הגאון המפורסם רבי צבי הירש גראדזענסקי זצוקלה"ה מאומהה נברסקה, אמריקה. יוצא לאור לראשונה מכת"ק ע"י הרב שלום דזשייקאב. מאנסי ניו יורק, תשע"א. לו+שט עמ'. (1-845-356-6582)

הרב דזשייקוב ממונסי שבארה"ב מוציא לאור פעם נוספות חמדה גנוזה, הפעם של פוסק חשוב מלפני כמאה שנה, מראשוני הרבנים בעלי שיעור-קומה בארה"ב. רבי צבי הירש (קרובו של רשכבה"ג רבי חיים עוזר גרודז'נסקי) נולד בשנת תרי"ח בעיר נובהרדוק שבליטא, ולמד בישיבותיה. בשנת תרנ"א קיבל את הזמנת הקהילה שהחלה להתגבש כמה שנים קודם לכן בעיר אומהה שבמדינת נברסקה שבמרכז ארצות הברית, קהילה שמנתה אלפי יהודים. הוא ניהל את הקהילה ביד רמה, ועסק גם בצורכי ציבור כלליים יותר - בין השאר הוא היה בין המייסדים של אגודת הרבנים של אמריקה. אולם למרות טרדותיו הרבות עיקר עיסוקו היה בתורה; הוא חיבר חיבורים רבים, ובעיקר התפרסם ספרו 'מקוה ישראל' על הלכות מקוואות. הוא שמר על קשרים קרובים עם רבני אירופה ועם חבריו תלמידי החכמים, המעטים אז, בארה"ב, ופרסם מאמרי תורה בכל הקבצים החשובים של דורו, עד שנפטר זקן ושיבע ימים בשנת תש"ח. ספרו 'בית היין' כולל עשרה שערים המקיפים את כל הלכות יין נסך, עם ההערות וביאורים בשם 'קונדיטון' בחלק התחתון של כל עמוד. בולט מדבריו שהיה בקיא גדול בתעשיית היין; כנראה נדרש לכך כשעשה ביסודיות, כדרכו, את מלאכתו בהכשרת יקבים בסביבתו. ייש"כ של הרב דזשייקוב שעושה שוב חסד עם החיים ועם המתים.